

Μια συζήτηση του ζωγράφου Μάρκου Καμπάνη με τον Σωτήρη Γουνελά

με αφορμή την πρόσφατη έκθεση στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Βημόθυρο τον Δεκέμβριο του 2010

Σ.Γ. : Ο Δημήτρης Πικιώνης ήταν ένας άνθρωπος με ανοιχτούς ορίζοντες και μεγάλη πίστη. Αφού πέρασε από βαθιά μελέτη και άσκηση στη ζωγραφική άφησε ‘τα ιδεώδη της Δύσης’, καθώς γράφει γιατί « Η Ανατολή και το Βυζάντιο του αποκάλυψαν πώς η δημιουργία μιας *ανηγμένης* από τη φύση και από την ύλη της μίμησης συμβολικής γλώσσας, είναι ο δρόμος ο μόνος έγκυρος και άξιος του πνεύματος για να εκφράσει τις ιδέες και τα συναισθήματά μας για τη Ζωή».

Τι θα λέγαμε σήμερα ακούγοντας αυτά τα λόγια; Κοιτώντας γύρω μας βλέπουμε να προέχει η θέση μας στην ευρωπαϊκή Κοινότητα, ο περαιτέρω εξευρωπαϊσμός μας, η παγκοσμιοποίηση κλπ. Υπάρχουν περιθώρια για τέτοιες έγνοιες και αναζητήσεις σαν τις παραπάνω, ή μήπως βρισκόμαστε μέσα σε μια δίνη και αφηνόμαστε μέσαθί της με αμβλυμένη συνείδηση; Μήπως ο καλλιτέχνης καλείται να αντιμετωπίσει πιο προσωπικά και πιο γενναία τη σχέση του με τον κόσμο, προωθώντας μια έξοδο από την πολτοποίηση και την ισοπέδωση της ανθρώπινης ύπαρξης, επαναφέροντας μάλιστα στο προσκήνιο τα απλά, αιώνια και πανανθρώπινα συστατικά της ζωής;

Μ.Κ. Ο Πικιώνης, τον οποίο αγαπώ ιδιαίτερα, ανήκε στη λεγόμενη γενιά του '30, της οποίας οι προβληματισμοί μας είναι ακόμη χρήσιμοι. Από την άλλη οι εποχές έχουν αλλάξει και δεν ωφελεί σε τίποτε να κάνουμε ότι ζούμε σε άλλους ιδεατούς χρόνους. Ξέρεις, αντιμετωπίζω σήμερα με επιφύλαξη τα συμπεράσματα που βγαίνουν από το δίπολο Ανατολή-Δύση. Οι περισσότεροι από τους καλλιτέχνες της γενιάς αυτής έζησαν και μαθήτευσαν στο Παρίσι, και εμείς σήμερα διατηρούμε σχέσεις με την υπόλοιπη Ευρώπη ιδιαίτερα στενές, σχεδόν καθημερινές, άρα σε αυτήν τη νέα πραγματικότητα καλούμαστε να δημιουργήσουμε. Ούτε να μιμούμαστε άκριτα τα καλλιτεχνικά επιτεύγματα της Δύσης είναι σωστό, ούτε να στεκόμαστε στο Ελληνικό η Βυζαντινό παρελθόν σαν τη μόνη διέξοδο. Εξάλλου στους τομείς αυτούς υπάρχει μια όσμωση ιδιαίτερα

γοητευτική. Ο Παπαλουκάς προερχόμενος από το Παρίσι συνάντησε στο Άγιο Όρος και στη Βυζαντινή τέχνη τις λύσεις που γύρευε όλη η σύγχρονη καλλιτεχνική Ευρώπη, ο Ματίς συνάντησε τους προβληματισμούς του στις λύσεις που έδιναν οι Ορθόδοξες βυζαντινές εικόνες της Ρωσίας, οι κυβιστές υιοθέτησαν τις πολλαπλές γωνίες θέασης ενός αντικειμένου με τρόπο πολύ κοντινό σε αυτόν των Βυζαντινών, χωρίς να ανήκουν στην ίδια πνευματική παράδοση. Φυσικά όταν η λεγόμενη παγκοσμιοποίηση λειτουργεί με τρόπο που υποδουλώνει τις μικρότερες τοπικές παραδόσεις σε μία και μόνη κυρίαρχη, κεντρική αισθητική, οφείλουμε να βασισταύμε στη προσωπική η τοπική μας αλήθεια, όχι όμως με τρόπο απομονωτικό αλλά αντίθετα πιστεύοντας ότι αυτές οι παραδόσεις είναι πράγματι παγκόσμιες.

Στον τομέα της εκκλησιαστικής τέχνης το πράγμα περιπλέκεται με ενδιαφέροντα τρόπο. Το τοπικό, για να μην πω το εθνικό, στοιχείο στο χώρο της Εκκλησίας αναγκαστικά συρρικνώνεται προς όφελος του διεθνούς η τουλάχιστον του πανευρωπαϊκού. Οι φίλοι μου και οι άνθρωποι με τους οποίους επικοινωνώ φιλικά και πνευματικά βρίσκονται όχι μόνο στη Αθήνα αλλά και στην Ουαλία, στο Άμστερνταμ η το Βερολίνο και μαζί με αυτούς καλούμαι να δημιουργήσω τέχνη μάλιστα και εκκλησιαστική. Οι άνθρωποι αυτοί μπορεί να είναι Χριστιανοί αλλά δεν είναι μέτοχοι της Βυζαντινής παράδοσης και ούτε χρειάζεται να είναι για να δημιουργήσουν την σημερινή εκκλησιαστική τους αισθητική, πολύ περισσότερο βέβαια την έξω-εκκλησιαστική. Με αυτούς αισθάνομαι συνδημιουργός. Εγώ βέβαια έχω το Βυζάντιο ως παρακαταθήκη αλλά οφείλω να αντιμετωπίσω το παρελθόν αυτό δημιουργικά. Τι θα πει αυτό? Θα πει να κρατήσω εκείνα μόνο τα στοιχεία που είναι διαχρονικά και όχι χρονικά η κοινωνικά προσδιορισμένα και να δω πώς αυτά συνδιαλέγονται με στοιχεία των άλλων παραδόσεων με τις οποίες επιλέγω να συμβιώσω. Να είμαι παραδοσιακός δεν σημαίνει να ακολουθώ τα εξωτερικά στοιχεία μιας παράδοσης αλλά το μεδούλι της, το πνεύμα της ,αυτό που μένει ισχυρό και επίκαιρο σήμερα.

Σ.Γ.: Ο Φλορένσκυ μελετώντας από ορθόδοξη σκοπιά τον νεώτερο δυτικό πολιτισμό, τον έβλεπε δέσμιο της καντιανής λογικής και της ευκλείδειας γεωμετρίας. Έβλεπε στην καθιέρωση της 'προοπτικής μεθόδου' το κλείσιμο της ζωής μέσα σε ένα είδος φυλακής, που καθιστούσε τον άνθρωπο πνευματικά ανάπηρο, του έκλεινε τη δίοδο προς την πνευματική αίσθηση του εαυτού του και του κόσμου. Από τότε ακολούθησαν σειρά από επαναστάσεις στο χώρο της τέχνης που σε ένα

βαθμό δικαίωσαν τον Φλορένσκυ. Ωστόσο, η αναπηρία φαίνεται να παραμένει. Συχνά μάλιστα καλλιεργείται από μια προσήλωση στην τεχνική στερημένη κάθε πνευματικότητας. Κι άλλωστε, μπορεί η τεχνική να γεμίσει τον άνθρωπο;

Μ.Κ. Σίγουρα η τεχνική δεν λύνει το πρόβλημα. Νομίζω μάλιστα ότι αν κωδικοποιήσουμε θέματα τεχνικής, αν δηλαδή τα θεωρητικοποιήσουμε και κάνουμε την τεχνική ιδεολογία, τότε είμαστε σε λάθος δρόμο. Η σύγχρονη ευρωπαϊκή τέχνη, ανάμεσα σε άλλα, έσπασε την εξάρτηση της ζωγραφικής αναπαράστασης από τα δεσμά της προοπτικής, η από την τρισδιάστατη απεικόνιση και επικεντρώθηκε στις δύο διαστάσεις του ζωγραφικού έργου, κατακτήσεις που κατά κάποιον τρόπο εμφανίζονται και στην Βυζαντινή ζωγραφική, αλλά και σε άλλες παραδόσεις της ανατολικής τέχνης. Από μόνα τους όμως αυτά δεν αρκούν για να μας οδηγήσουν στην αντίστοιχη πνευματικότητα του Βυζαντίου ή στην ελευθερία που διέπει την σύγχρονη τέχνη. Μπορούν να καταντήσουν μανιέρα. Μόνο με κανόνες δεν δημιουργούμε, κινδυνεύουμε να κάνουμε φολκλόρ. Τέτοιες ιδεολογικοποιήσεις τεχνικής έχει πολλές και η εν γένει τέχνη της εποχής μας, αλλά και μεγάλο κομμάτι της σύγχρονης εκκλησιαστικής τέχνης βαφτίζοντας ως «ιερά» κάποια υλικά, ή ανακηρύσσοντας ως αποκλειστικά «ορθόδοξες» κάποιες τεχνικές ή μορφές αναπαράστασης. Χρειάζεται να πλησιάσουμε τις τεχνικές που έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί με την απαραίτητη δημιουργική ελευθερία, όπως ακριβώς και δημιουργήθηκαν, δηλαδή από ελευθερία και από ανάγκη εκφραστική.

Σ.Γ.: Λέμε συχνά ότι η ζωγραφική δεν υπάρχει χωρίς το χρώμα και το φώς. Να τα οικειωθείς προϋποθέτει χάρισμα και άσκηση μακροχρόνια. Πέρα όμως από αυτά πώς θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για το είναι της ζωγραφικής; Έχει σχέση με την αναπαράσταση, με την αφαίρεση της μορφής; Και πού μπαίνει σε αυτά η πνευματική διάσταση και μάλιστα πώς συνδέεται η ζωγραφική με την αγιογραφία;

Μ.Κ. Το χάρισμα. Σίγουρα υπάρχει ,αλλά από μόνο του δεν φτάνει. Όπως λες χρειάζεται άσκηση, και όχι μόνο για να μάθει κανείς. Αυτό που λέμε ταλέντο η χάρισμα φαίνεται όχι κυρίως από την έμφυτη ικανότητα, όσο από το πόσο κομμάτι προσωπικής ζωής και χρόνου είναι διατεθειμένος να αφιερώσει σ' αυτό. Πόσο εντέλει του είναι απαραίτητο να εκφραστεί με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο και όχι με άλλον.

Αυτό το πρόβλημα το αντιμετωπίζει κανείς συχνά σε εκκλησιαστικούς κύκλους με νέα παιδιά που πολλά θέλουν να «μάθουν», λέει, αγιογραφία, και πέρα από την έλλειψη οποιασδήποτε ικανότητας δεν είναι διατεθειμένα να ασχοληθούν πέρα λίγες ώρες. Έχει σχέση και με το ερώτημά σου τι είναι εν τέλει ζωγραφική. Κάποιος θα μάθει να κάνει μια παράσταση η ένα αντικείμενο αναγνωρίσιμο, και λοιπόν, τι σχέση έχει αυτό με την τέχνη?

Η λέξη ζωγραφική από μόνη της εμπεριέχει πολλά για την προσπάθεια ορισμού της (γράφω + ζωή), αλλά θα μπορούσαμε να δώσουμε και έναν πραγματολογικό ορισμό λέγοντας ότι είναι η απόθεση χρώματος σε μια επιφάνεια. Το αναφέρω αυτό για να τονίσω τη σημασία της υλικότητας της ζωγραφικής, την οποία μπορούμε να εκτιμήσουμε μόνο εκ του φυσικού, όχι από φωτογραφική αναπαράσταση. Το βάψιμο όμως ενός τοίχου είναι ζωγραφική? Εν γένει όχι, αλλά εάν συνυπάρχει και ο παράγοντας της πρόθεσης, τότε θα μπορούσε να είναι.

Η γλώσσα λοιπόν που κάποιος καλείται να οικειοποιηθεί για να γίνει ζωγράφος είναι η ύλη της, ο τρόπος χρήσης της είναι που θα τον κάνει διαφορετικό η καλλίτερο από κάποιον άλλο. Δεν έχει σχέση με την αναπαράσταση η την αφαίρεση, με τον ρεαλισμό η τον συμβολισμό. Έχει σχέση με την πρόθεση και την αλήθεια, και για να τα υπηρετήσει σωστά, χρειάζεται καθαρή πρόθεση και μαεστρία στη χρήση της ύλης. Με την ύλη εκφραζόμαστε στη ζωγραφική, όχι με την εικόνα. Από την χρήση της βγαίνει και η πνευματικότητα. Δεν αναφέρομαι στον τομέα της προσευχής, μπορεί κανείς να προσεύχεται και σε κακοζωγραφισμένη Εικόνα. Όταν μια ζωγραφική έχει γίνει με πόνο ψυχής, με κόπο, με προβληματισμό φαίνεται και τη διακρίνει κανείς αμέσως από μια άλλη που έγινε στο πόδι, χωρίς πάθος, πολύ περισσότερο σαν μια απλή αντιγραφή, πράγμα που συμβαίνει συχνά στο χώρο της εκκλησιαστικής ζωγραφικής αλλά και όχι μόνο σ' αυτόν. Πάντα γίνονταν αντίγραφα, και θα εξακολουθούν λόγω ανάγκης, μη τα συνδέουμε όμως με το θέμα που συζητάμε τώρα, την Ζωγραφική, την δημιουργία δηλαδή πολιτισμού.

Η αγιογραφία είναι ζωγραφική, είναι μέρος της, αλλά δυστυχώς δεν αντιμετωπίζεται έτσι ούτε από τους εν γένει καλλιτεχνικούς κύκλους ούτε από τους περισσότερους εκκλησιαστικούς. Στον χώρο της εκκλησίας υπάρχει η διαδεδομένη αντίληψη ότι αρκεί η πίστη. Πολλές ενορίες εκπαιδεύουν δήθεν αγιογράφους και έχουν μεγάλο μέρος της ευθύνης για τον αισθητικό ξεπεσμό πολλών σύγχρονων ναών. Αν δεν

προϋπάρχει η αγάπη για τη ζωγραφική εν γένει, δηλ. για τα χρώματα, τις γραμμές, τα σχήματα αυτά καθαυτά, δεν προχωρά κανείς παραπέρα. Αφήνω το θέμα της ορολογίας που είναι λάθος. Ο όρος αγιογραφία αφορά την συγγραφή ,όχι τη ζωγραφική. Σε ό,τι συζητάμε μόνο ένα πράγμα υπάρχει, η Ζωγραφική. Ο Πανσέληνος, ο Καλλέργης, ο Θεοφάνης ήταν και αποκαλούνται ζωγράφοι ακριβώς όπως ο Θεόφιλος, ο Παπαλουκάς, ο Σεζάν η ο Τζιόττο.

Σ.Γ. Ωστόσο σκέφτομαι, φίλε Μάρκο, ότι για τους περισσότερους Έλληνες αυτά που συζητάμε είναι ψιλά γράμματα. Πόσοι γνωρίζουν, όχι διανοητικά, αλλά σαν αίσθηση ζωής, τι ξεχωρίζει αυτό που λέμε παραδοσιακή τέχνη ή τί πραγματικά συνιστά μια αληθινή Εικόνα? Θέλει νομίζω πολύ δουλειά για να ξαναβάλουμε τον κάτοικο αυτής της χώρας να δει πρόσωπα και πράγματα όχι σαν αντικείμενα, αλλά μέσα από μια σχέση εξαγνιστική που να ανοίγει ορίζοντες ζωής. Από την άλλη, ο άνθρωπος που δεν ζωγραφίζει, δεν αγιογραφεί, δεν ζει μέσα σ'αυτά τα πλαίσια, πρέπει να μάθει ότι η τέχνη ούτε πολυτέλεια είναι, ούτε αυθαιρεσία, αλλά ανθρώπινη ανάγκη που βοηθά την αυτογνωσία και συνακόλουθα τη σχέση μας με τον άλλο, την ταυτότητά του, την παρουσία του, την διαφορετικότητά του.